

גיליון 45 שנה א ה'תשע"ט

פרשת ואתחנן

דבר המערכת

לאחר ימי בין המצרים, ותקופת האבלות על החורבן, אנו מתחילים את שבעה דנחמתא, שבעה שבועות של נחמה, שבעה שבועות של תפילה ותקווה לגאולה שלמה, בימי האבלות נהגו רבים מעם ישראל לעלות ולהתחנן בכותל המערבי אשר ממנו לא זזה שכינה מעולם, ולבקש מאת הבורא יתברך שמו לזכות לגאולה במהרה בימינו.

ובעלון זה [וכפי שהובא בעלון כלי יקר פרשת לך לה] הבאנו את דברי רבנו זי"ע אודות המעלות הגדולות והנשגבות אשר זוכה כל אחד אשר רואה את הכותל המערבי, אשר בעצם ראייתו האדם יכול להתעלות עד כדי 'שלימות הנפש' כלשונו הטהור והקדוש של רבנו זי"ע. ועתה עת מתחילים אנו את שבעת השבועות של ימי הנחמה, נישא תפילה לבורא עולם שיזכנו לשוב בתשובה שלמה לפניו, ועל ידי כך נזכה לגאולה השלמה.

בס"ד אשר לא תתואר ולא תשוער, מתחילים אנו להתקרב לסיומה של שנה מופלאה, בה זכינו ליטול חלק בהוצאת העלון 'כלי יקר'. עלון זה אינו ניזון מתרומות קבועות, וכל המתעסקים עימו עושים זאת בהתנדבות מלאה. בהזדמנות זו אנו רוצים להודות מקרב הלב למספר קוראי העלון אשר סייעו בידנו במהלך השנה לממן חלק מהוצאות העלון, וזכותם רבה מן השמים.

שבת שלום

מערכת עלון 'כלי יקר'.

צדיקים - מבקשים מתנת חנם

'ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר' [דברים ג, כג]

פירש רש"י: 'אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם, אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם [ספרי כו], לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון [שמות לג, יט] אמר לו בלשון ואתחנן'.

ולכאורה קשה על זה, מהיכן תעלה על דעתך שיתלו הצדיקים במעשיהם הטובים שכבר עשו, הרי לעולם אין לאדם שום חוב על הקדוש ברוך הוא, כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די להשיב על מה שעשה לו הקדוש ברוך הוא, כמו שהאריך בזה בחובת הלבבות [שער הבטחון פרק ד]. וכן מצינו שרבותינו ז"ל [ברכות יז] האשימו את חזקיה שתלה במעשיו ואמר [מלכים ב, ג, ג] 'זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת, ותלו לו בזכות אחרים, שנאמר [שם כ, י] 'וגנותי על העיר הזאת בעבור דוד עבדי', כי כן השמים הראו לו שאין לו שום זכות כי כבר אכלו חזקיה, ונתקיים בו מאמר 'קטונתי מכל החסדים' [בראשית לג, יא], כי הודה ואמר שקטן יעקב ודל במצות מצד כל החסדים שכבר קיבל, ואיך אמרו 'אף על פי שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים'.

ומה שהביא ראייה מן הפסוק 'וחנותי את אשר אחון', אין זה ראייה, כי מן הפסוק למידין כי אם שאף מי שאין לו זכות, הקדוש ברוך הוא עושה עמו על צד החנינה, אבל משה בוודאי שנענש בחטאו שלא יכנס לארץ ישראל, מה ענינו לפסוק זה, כי הוא בודאי גרוע ממי שאין לו זכות ולא חובה.

והתשובה לכל זה, שמה שאמרו רבותינו ז"ל שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין הפירוש באותם מעשים טובים שכבר עשו, אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות, כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום טובת הנאה גופנית, כי אם לעשות על ידה איזה מצוה, וזה מה שדרש רבי שמלאי [סוטה יד]. 'וכי לאכול מפריה הוא צריך, אלא אמר הרבה מצות תלויות בארץ, ואם כן כל בקשתו של משה הייתה צריכה להיות בשביל המעשים הטובים שעתידין הוא לעשות על ידי בקשה זו, וזה דבר אמיתי ששורת הדין נותן שימלא הקדוש ברוך הוא משאלות לכו, יען כי אינו חפץ כי אם את אשר חפץ ה' בו, ואף על פי שבחטאו נקנס עליו שלא יכנס לארץ ישראל, מכל מקום אין מענישים החוטא לאמר לך עבוד עבודה שהיא זרה אצלך להוסיף על חטאו פשע'.

אלא שמרוב ענוה לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתידין הוא לעשות על ידי כניסתו לארץ, כי אולי יכנס ולא יעשה המצוה, ורק הנאה גופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל, לכך ביקש בלשון חנינה כלומר מתנת חנם בעלמא. ומשום הכי נאמר 'בעת ההיא לאמר', כי עשה שאלתו באשר הוא שם, על דעת ההווה בלבד ולא על דעת המצות שעתידין לעשות על ידי כניסתו לארץ. ולפי זה מבואר מדוע נאמר 'לאמר', אלא שרצה משה ללמד את הדורות הבאים שכל צדיק יבקש תחנונים מתנת חנם, ולא במתנה על המעשים שעתידין הוא לעשות על ידי בקשה זו.

ועיין עוד בדברי רבנו זי"ע ב'עיר גבורים', כי מה שאמרו רבותינו ז"ל 'צדיקים אינם מבקשים אלא מתנת חנם', היינו התורה הנקראת מתנה, כמו שנאמר [במדבר כא, יח] 'ומדבר מתנה', ונקראת חנם על דבר מה שאמרו רבותינו ז"ל [הגיגה ז] 'ראה לימדתי אתכם חקים ומשפטים, מה אני בחנם אף אתם בחנם'.

קדושת הכותל המערבי בימינו

'אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' [דברים ג, כה]

לכאורה יש להתבונן מדוע הפסיק במילת 'נא' בין 'אעברה' לבין 'ואראה', ולמה עשה שתי חלוקות והזכיר 'הארץ הטובה' בפני עצמה, ו'ההר הטוב הזה והלבנון' בפני עצמם.

וביאר הענין, שבקש משה על שני דברים. אחד בעבור עצמו ואחד בעבור ישראל. ועל זה באה התשובה [פסוק כו] 'ויתעבר ה' בי למעונכם' כי בדבר הנוגע בכם לא נעתר לי ה', אבל מה שנוגע בי נעתר לי, ואמר 'רב לך' [שם], די בדבר שהוא 'לך' לבדך, ואיך תבקש גם עבור עם ישראל.

ושני דברים אלו הם שני מיני שלימות אשר הקנה ה' לאברהם, כי מתחילה אמר ה' לאברהם [בראשית יג, יד-יט] 'שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה', שמע מיניה שבראיה לבד קני ליה, ואחר כך חזר ואמר [שם פסוק יז] 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה', שמע מיניה שלא רצה הקדוש ברוך הוא שיקנה אברהם אבינו בראיה לחוד, אלא שיחזיק בה חזקה מעולה כדאיתא בגמרא [בבא בתרא ק.]. 'מכי דייש אמצרי', ועוד שבאותה הליכה לא אמר הקדוש ברוך הוא 'לזרעך' עד עולם, כי אם 'לך' לבד. ומה שאמר 'וראה מן המקום אשר אתה שם', וכי סלקא דעתך אמינא שיראה מן המקום שאינו נמצא שם, ועוד יש להתבונן, שהנהגה נאמר 'שא נא עיניך', בדבר הנקנה בראיה אמר לו הקדוש ברוך הוא לשון 'נא' בבקשה ממך, ואילו בדבר הנקנה בחזקה גמורה לא אמר לשון 'נא', ואילו אצל משה נאמר 'אעברה נא', דווקא על הדבר שכן יהלך ברגליו אמר לשון 'נא'.

והבט ימין וראה, כי מן הארץ הקדושה יש תועלת גשמית ורוחנית, התועלת הגשמית תלויה בכל שטח הארץ, לאכול מפריה ולשבוע מטובה, כי ארץ זבת חלב ודבש היא, והוא דבר שאינו נקנה כי אם בחזקה ממש, 'מכי דייש אמצרי', כדין כל קונה שדה [עיין בבא קמא ט.], ועליו נאמר לאברהם אבינו 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה'. ומשום שקנין גשמי הוא לא הזכיר הקדוש ברוך הוא לשון 'נא', כי הרי אין 'נא' אלא לשון בקשה, ויען כי חומר האדם בטבעו נכסף אל תענוגות העולם, על כן לא היה צריך הקדוש ברוך הוא לבקש מאברהם שילך לארכה ולרחבה, והאדם מבקשה בלשון 'נא', כפי שאמר משה רבנו 'אעברה נא', וכאשר האדם מבקש מהקדוש ברוך הוא, ודאי אין הקדוש ברוך הוא צריך לבקשו מן האדם. ומשום הכי לא הזכיר בקנין זה לשון 'לך' ולזרעך עד עולם, כי אין הארץ נקנית לזרעו של אברהם עד עולם, שהרי על תנאי נתונה היא לבניו אם ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו.

אך התועלת הרוחנית אינה באה מן מכלל שטח הארץ, אלא כי אם מן ההר הטוב הזה והלבנון, היינו בית המקדש שלמטה המכוון כנגד בית המקדש שלמעלה [עיין ירושלמי ברכות ד, ה.], 'ושם חביון עוז השכינה' [על פי הבקוה ג, ד.], ונקרא המקום ההוא 'ה' יראה' [בראשית כב, יח.], על שם שכל הרואה המקום הקדוש ההוא, בראיה בלבד קנה לעצמו שלימות הנפש, ונתלכש ברוח קדושה וטהרה, כי 'מלך ביופיו תחזנה עיניו' [על פי ישעיה לג, יח.], כי 'כדרך שבא לראות שמה כך בא לראות' [חגיגה ב.].

ועל קנין זה אמר הקדוש ברוך הוא 'שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם', כי בזמן ההוא היה אברהם בבית אל, ובית אל היינו מקום המקדש, כי מן המקדש יצא השפע אל כל הארבע רוחות העולם. [עיין בדברי רבנו ז"ע בראשית פרשת לך לך יג, יז. ומה שכתבנו בעלון 'כלי יקר' לפרשת לך לך בהרחבה] ולפי שתועלת רוחנית אין טבע האדם נכסף אליה, על כן אמר לו הקדוש ברוך הוא 'שא נא' לשון בקשה, כדרך שאמרו אצל אדם הראשון [בראשית רבה טו, ד.] 'פתהו להכנס לגן עדן', כי האדם צריך פיתוי על קבלת איזה דבר רוחני, שאין ההנאה מורגשת לאלתר.

ולעומת זה אמר משה 'ואראה' ולא אמר 'ואראה נא' לשון בקשה, כי האדם כפי טבעו אינו מבקש על כך כל כך, ואדרבה הקדוש ברוך הוא צריך לבקש ממנו. ואף על פי שאצל השלמים כאברהם ומשה אין שייך לומר כן, מכל מקום דברו בלשון סתם בני אדם, ועל קנין זה אמר ה' לאברהם 'ולזרעך עד עולם', כי המקום הקדוש ההוא לעולם הוא בהווית קדושתו, שהרי הוא מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה, ואם זה שלמטה חרב מכל מקום המקום ההוא נשאר מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה השופע על המקום ההוא קדושה, ולעולם בכל דור ודור קדושה זו לא סרה, שהרי בימי האבות שלא היה שם בית המקדש בנוי, ואף על פי כן היתה הקדושה שם. וכן דרשו רבותינו ז"ל [ויטא עב.]. 'עצי שטים עומדים, שעומדים לעולמי עולמים'. וכן אמרו רבותינו ז"ל [מגילה כח.]. על הפסוק [ויקרא כו, לא] 'והשמות את מקדשיכם' שאפילו בשממותם מכל מקום בקדושתם הם עומדים, רצה לומר בקדושתם הראשונה לא חסר דבר. וכמו שנאמר [תהלים פו, ג.] 'נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה', ומלת סלה מורה על הנצחיות.

ובהצעה זו יתורץ הכל, כי משה ביקש על שניהם. כי באמרו 'אעברה נא', ביקש על קנין הארץ ממש, להקנותו לישראל בחזקה גמורה, והזכיר בזה לשון 'נא', כי כל מה שניתן לאדם בקניני העולם הזה חסד אל הוא כל היום, ולא על עצמו ביקש העברה זו כי אם בעבור ישראל בחסדו, שאם הוא ינחילם את הארץ, היא תהיה שלהם לחלוטין. ואחר כך ביקש אף על עצמו ואמר, 'ואראה', כי על עצמו לא בקש כי אם השלימות הרוחני הנקנה בראיה.

המשך בעמוד הבא

המשך - קדושת הכותל

ואחר כך פירש על ראשון ראשון, כי מה שאמרת 'אעברה נא' היינו את הארץ הטובה, לצורך הקנאת כל הארץ בכללה אל ישראל. ומה שאמרת 'ואראה' היינו 'ההר הטוב הזה והלבנון', כי השלימות הרוחנית שבו נקנה בראיה, ומשום הכי הפסיק במלת 'נא' כדי שלא תחזור המילת 'נא' על שניהם, אלא על 'אעברה' היינו הקנין הגשמי לבדו.

ויתעבר ה' בי למענכם [פסוק כו], על הדבר אשר ביקשתי להקנות לכם את הארץ, לא נעתר לי ה', ואמר ה' לי 'רב לך', די בזה כשאתן שאלתך שהיא 'לך' לבדך, והיינו הראיה, ועל זה אמר [פסוק כז] 'עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו'. ובהתבוננות נראה שיש להשכיל ולידע, כי הנה באברהם התחיל ברוח צפון, שאמר 'שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה', ואילו אצל משה התחיל ברוח מערב, שאמר 'שא נא עיניך ימה וגו', לפי שעיקר ראייה זו הנותנת קדושה יתירה היא על ידי ראיית השכינה שבכותל המערבי, כמו שנאמר [ישעיה נב, יט] 'זיראו ממערב את שם ה', אבל אברהם שכבר עמד במקום ההוא, והקדוש ברוך הוא מדבר בשפע היוצא מן המקום ההוא לכל ארבע רוחות השמים, התחיל דווקא ברוח צפון החשוך וצריך ביותר לקבלת השפע.

ההבדל בין 'זכר' ל'שכח'

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו' [דברים ד, ט]

'השמר לך' רצה לומר שמירת הגוף, ועל כן לא הזכיר בו לשון 'מאד' כפי שהזכיר בשמירת הנפש, כי שמירת הנפש צריך האדם להזהר יותר משמירת הגוף, לכך אמר 'ושמור נפשך מאד'.

פן תשכח את הדברים וגו', רבותינו ז"ל [אבות ג, י] למדו מכאן שכל השוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו, כי גורם לעצמו שגם הקדוש ברוך הוא ישכחו, כמו שנאמר [הושע ד, י] 'ותשכח תורת אלהיך אשכח בני גם אני'. עוד דרשו רבותינו ז"ל [תניגה ט, י] מן הפסוק במלאכי [ג, יח] 'ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע, בין עובד אלהים לאשר לא עבדו', שאינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד. ושמעתי רמז לדבר, 'לא עבדו' ראשי תיבות שלו עולה 'מאה', לומר שהלומד מאה פעמים עדיין נקרא לא עבדו, עובד אלהים לאשר' ראשי תיבות עולה מאה ואחד, כי השונה פרקו מאה ואחד פעמים נקרא 'עובד אלהים'.

ומוסיף רבנו זי"ע רמז יקר מזה, כאשר תסתכל במילה 'זכר' ובמילת 'שכח' תמצא מאה ואחד ביניהם. [זכר = 227, שכח = 328. ההפרש ביניהם הוא 101] והרוצה לבטל השכחה יחזור על לימודו מאה ואחד פעמים, ובהם יפחית מן מספר 'שכח' ויש מן 'שכח' מילת 'זכר'. ועל כן מאז יהיה הדבר כמזכר אצל לזכרון לא ישכח עוד.

וקרוב לשמוע שהמלאך הממונה על הזכרון 'זכור' שמו, ויש לו רכ"ז כוחות, והמלאך הממונה על השכחה 'שכח' שמו, ויש לו שכ"ח כוחות, נמצא אם כן שיש לו מאה ואחד כוחות יותר מן מלאך של הזכרון, על כן השכחה גוברת. לפיכך צריך האדם לחזור על לימודו מאה ואחד פעמים, כי בכל פעם ופעם שהוא חוזר על לימודו הוא מחסר ומחליש כח אחד מכוחותיו של מלאך השכחה, וכאשר חזר מאה ואחד פעמים החליש את כל כוחותיו היתרים של מלאך השכחה, ונכנס תחת יד מלאך הזכרון ולא ישכח עוד.

רמז לזה, 'השמר לך ושמור נפשך מאד' ראשי תיבות מן ארבע תיבות אלו עולה למספר מאה ואחד, וראשי תיבות של תיבת 'לך' היינו למ"ד, וכאילו אמר 'למוד תורתך מאה ואחד פעמים' פן תשכח את הדברים. וזה רמז יקר.

'נחמו נחמו עמי' [ישעיה מ, א]

הנה ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת יומא [פג] שבזמן שהאדם עושה תשובה מיראה, הזדונות נחשבין לו כשגגות, ובזמן שעושים תשובה מאהבה הזדונות נחשבים לו כזכויות, והיינו ממש כפל, סילוק הזדון ובא במקומו זכות. וזה הכפל של 'נחמו נחמו עמי', וביאורו לאחר מכן כאשר אמר 'כי נרצה עוונה', רצה לומר העון יעלה לרצון, והיינו על ידי שהזדונות יתהפכו לזכויות, וזה כפל ממש. אבל בשב מיראה אין כפל זה, שהרי הזדונות נעשו כשגגות, ואם כן עדיין ישראל צריכין לרחמי השם לכפר על שגגתם, ולכן בשב מיראה נאמר 'ישועת' חסר האות וא"ו, כי אין אם תשועה אחת להסיר הזדונות, וכתוב [תהלים ד, י] 'בשוב ה', כי עדין צריכין לרחמי להסיר השגגות שנשארו מן הזדונות שנתהפכו לשגגות, אבל [תהלים נג, י] 'ישועות' מלא באות וא"ו, רמז לכפל התשועה לשב מאהבה, שתשועתו כפולה, כי הרי הזדונות נהפכו לזכויות. כתיב שבשורת הדין יהיו ראויים לגאולה. לכך נאמר 'נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם', הזכיר מידת הדין 'אלהיכם', אצל הכפילות, מן הנטעם שנתבאר, וחזר ופירש ענין הכפל באומרו 'כי נרצה עונה'.

ומה שאמר 'כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקתה כפלים וגו', שלש פעמים, כי שהזכיר כל אחד נתינת טעם על מה שהזכיר לפני זה. א. 'נחמו נחמו עמי', ב. 'דברו על לב ירושלים'. ג. 'קראו אליה'. הדיבור על לב היינו בזמן שעושים מיראה התלויה בלב, שנאמר [דברים ה, כו] 'מי יתן והיה זה לבכם ליראה', וכן אמר במדרש הנ"ל, לעתיד לבוא יתקיימו דברי הרב, שנאמר [יחזקאל לו, כו] 'ונתתי לכם לב חדש'. 'וקראו אליה', קריאה של חיבה, דהיינו אהבה. ואחר כך אמר על ראשון ראשון, כנגד 'דבור על לב' דהיינו העושי מיראה אינו ראוי להגאל, עד 'כי מלאה צבאה', דהיינו בהגיע עת קץ הקצוב.

המשך בעמוד הבא

ביאור - שמע ישראל

'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד' [דברים ו, ד]

פירש רש"י: 'שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות עובדי אלילים, הוא עתיד להיות ה' אחד'.

ביאור הענין, כדאמר רבי אחא בר חנינא [פסחים ג] 'כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד' [זכריה יד, ט], אטו האידינא לאן אחד הוא, אלא לא כולם הזה העולם הבא, כי בעולם הזה על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת, אבל לעולם הבא על כולם יאמרו הטוב והמטיב'.

לפי שבעולם הזה מצד שרואין פעולות הפכויות להרע או להיטיב על כן יצאו קצתם למינות לומר שתי רשויות הן, כי מהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים, כמבואר למעלה בפרשת בראשית [א.ה.ה.], בפסוק 'ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד', אבל לעולם הבא נשכחו כל הצרות וכולם משבחים ואומרים על בשורות טובות הטוב והמטיב ולא יראו אז ההפכויות על כן יהיה ה' אחד בפי כל ושמנו אחד. כי שינוי השמות מדין לרחמים יסבב להם טעות זה, לפיכך 'ה' אלהינו' היינו שם של דין ורחמים שישראל לבד מייחסים אותם לאל אחד, ולעתיד יהיה 'ה' אחד', כי לא ישתמשו כולם כי אם בשם של רחמים.

'ה' אחד' – במילת 'שמע' האות עי"ן גדולה, ובמילת 'אחד' האות דל"ת גדולה, רמז למה שאמרו במדרש [תוספות חגיגה ג, ד"ה מי כעמך], שהקדוש ברוך הוא וישראל מעידין זה על זה, כמו שנאמר [ישעיה מ, י] 'אתם עדי נאום ה', ורבותינו ז"ל אמרו [ברכות ז.] שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין, וענין קשר זה הוא כדמסיק [שם ז.] תפילין של מורי עלמא מה כתיב בהו וכו', ומסיק שם שכתוב בהם 'את ה' האמרת היום וה' האמירך היום' [לקמן כו, יז-יח], אמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', גם אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם וכו'. וזהו ענין קשר של תפילין, כי כשם שאנחנו קושרים כחותם על לב וזרוע יחוד השם יתברך, כן הקדוש ברוך הוא משים אותנו כחותם על לבו, וכחותם על זרועו, לעשות אותנו גוי אחד בארץ, וזהו הקשר שבינינו עם בוראינו יתברך שמו, ששינוי מעידין זה על זה ענין האחדות, 'כדרך שבא לראות כך בא ליראות', וזה ענין נכון מצד פשוטו.

מוסיף רבנו ז"ע, כי כפי הרמז אפשר לומר עוד, בסוד עי"ן גדולה, דל"ת גדולה, וענין קשר של תפילין. כי משה ביקש ואמר [שמות לז, יח] 'הראני נא את כבודך', ואמרו רבותינו ז"ל [ויקרא רבה מה, ה] שמושה בקש לראות כל מתן שכרן של צדיקים בעולם הזה ובעולם הבא כי שם כבוד חכמים ינחלו, והשיב לו הקדוש ברוך הוא [שם לג, כג] 'וראית את אחורי ופני לא יראו', ואמרו רבותינו ז"ל [ברכות ז.] אחורי זה קשר של תפילין.

כי בתפילין יש שם של שד"י, דהיינו האות דל"ת בקשר התפילין מאחוריו, האותיות יו"ד ושי"ן יש בפניו, דהיינו שי"ן בשל ראש, ויו"ד בשל יד. ויש היינו השכר לעולם הבא, כמו שנאמר [משלי ח, כא] 'להנחיל אוהבי יש', כי נמצא בו ישות וממשות, ובערכו נחשב השכר של העולם הזה לתוהו ואין, והוא רמוז באות דל"ת, כי יתרונו בא מכל ארבע רוחות העולם, כמו שנאמר [בראשית כח, יד] 'ופרצת ימה וקדמה וגו', ואמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, 'וראית את אחורי' היינו את האות דל"ת, שהיא נמצאת מאחור בקשר של התפילין של ראש, וזה רמז לשכר העולם הזה, שרק אותו לבד תוכל לראות, והוא דבר טפל המכונה 'אחורי'. וכן אמר למשה 'עלה ראש הפסגה ושם עיניך ימה צפונה ונגבה וגו' [לעיל ג, כז], להראות לו כל אחוריו, כמו שפירש רש"י בפרשת וזאת הברכה [לז, א-ב] על הפסוק 'וראהו את כל הארץ וגו', עד הים האחרון, ולא עד בכלל, כי מן היום האחרון והלאה שהוא זמן התחלת שכר העולם הבא, ועליו נאמר [ישעיה סד, ג] 'עין לא ראתה אלהים זולתך'. לכן נאמר 'פני לא יראו'. כי הפנים של התפילין חקוק בהם תיבת י"ש, המרמז לשכר העולם הבא, אשר 'עין לא ראתה אלהים זולתך'.

וזהו סוד עי"ן ודל"ת גדולה, לומר שהעי"ן של האדם לא יוכל לראות כי אם את הדל"ת, ולא יותר מכך. אבל י"ש רמוז בראשי התיבות של 'שמע ישראל', כי הי"ש המרמז להנחלת אוהביו יש', לא יוכל עין לראות, כי אם לשמע אוזן, שמענו ייעוד זה מפי סופרים ומספרים, אבל 'עין לא ראתה' וזה רמז יקר.

דבר אחר, לכך באו עי"ן ודל"ת גדולה, לפי שנאמר באיוב [כה-ה, ט], 'הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין, שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה', וכל זה מופת על אחדותו יתברך שמו, שאינו נראה בשום מקום בזולת מקום, אם כן אינו גשם. ומאחר שעין רואה בכל ד' רוחות, לא יוכל לראותו משם, לפי שאינו גשם מתחלק, וזה מופת על אחדותו יתברך.

המשך – נחמו נחמו עמי

וכנגד 'קראו אליה' דהיינו קריאה של חיבה ואהבה, אמר 'כי נרצה עונה', כדרך שביארנו. וכנגד נחמה הכפולה שהזכיר, אמר כנותן טעם 'כי לקתה בכפלים בכל חטאתיה', על כן דין הוא שתהיה גם הנחמה כפולה. וכנגד 'דברו על לב' שאינה מורה כל כך על חיבה, אמר זה כנגד הגאולה שתהיה 'בעתה', אף בדור שכולו חייב, ועל זה אמר 'כי מלאה צבאה'. וכנגד 'וקראו אליה' קריאה של חיבה, אם זכו 'אחישה' כנגד זה אמר 'כי נרצה עונה', דהיינו בדור שכולו זכאי שיעשו תשובה שלמה עד כי הזדונות נהפכו לזכויות.